

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«Формування соціальної
компетентності в учнів старших класів з
порушеннями інтелектуального розвитку»**

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу, групи SoO1-M23z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.02 Олігофренопедагогіка
БАБЧУК Надія Іванівна

Керівник:
Миронова С.П., доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	7
1.1. Визначення поняття «соціальна компетентність».....	7
1.2 Особливості соціальної компетентності в учнів старших класів з порушеннями інтелектуального розвитку.....	12
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	25
2.1 Методика і результати дослідження соціальної компетентності в учнів старших класів з порушеннями інтелектуального розвитку	25
2.2 Програма оптимізації формування соціальної компетентності в учнів старших класів з порушеннями інтелектуального розвитку.....	39
Висновки до розділу 2.....	59
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64

ВСТУП

Сьогодні в освіті актуальним є компетентнісний підхід, що передбачає «спрямованість освітнього процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна (галузева) компетентності» [12]. Компетентність – набута у навчанні інтегрована здібність учня, яка складається зі ЗУН, цінностей, досвіду, ставлення, які цілісно втілюються у практиці. Ключова компетентність є спеціально структурованим комплексом якостей особистості, яка дозволяє ефективно працювати в різних сферах життя та відноситься до загальногалузевого освітнього стандарту. У Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти до загальних (ключових) компетентностей відносяться: вміння учитися, говорити рідною державною та іноземною мовою, математичні та основні компетентності у природознавстві та техніці, інформаційно-комунікаційна компетентність, громадянська, соціальна, підприємницька, загальнокультурна та здоров'язбережувальна компетентність [12].

Соціальна компетентність є однією з ключових навичок сучасної людини, актуальність якої визначається швидкими змінами в соціальному, економічному та технологічному середовищі. Глобалізація, зростання мультикультурності, цифровізація комунікацій та ускладнення міжособистісних взаємин висувають нові вимоги до здатності людей взаємодіяти та адаптуватися до різноманітних ситуацій.

Сучасна освіта орієнтована на формування компетентностей, що потрібні для успішного життя, де соціальна компетентність займає головну роль. Соціальна компетентність допомагає успішній соціальній взаємодії з ровесниками, педагогами і допомагає будувати гармонійні відносини. Формування соціальної компетентності в освітньому процесі є важливою проблемою сьогодення, оскільки соціальна компетентність забезпечує толерантність, ефективне спілкування та вміння уникати конфліктів у

середовищі. Стейкхолдери часто цінують людину із софт-скілз, так званими «м'якими навичками» (комунікативні здібності, емоційний інтелект та уміння працювати в команді). Соціальна компетентність – важливий чинник професійної та життєвої успішності. Соціальна компетентність формує відповідальне ставлення до суспільного життя і активну суспільну позицію. Розвинена соціальна компетентність забезпечує адаптацію до стресових ситуацій, допомагає будувати стійкі стосунки і підвищує задоволеність життям.

Дослідження соціальної компетентності допомагає розробити програми розвитку комунікативних навичок в освітніх закладах та у професійній діяльності. Наявність соціальної компетентності сприяє вирішенню соціальних конфліктів і побудові гармонійного суспільства. Соціальна компетентність – основа для оцінювання софт-скілз, що застосовують як критерій при прийомі на роботу.

Отже, вивчення соціальної компетентності є необхідним для гармонійної взаємодії в умовах сучасного світу та сприяє розвитку особистості, професійної діяльності та соціальних інститутів.

Соціальна компетентність – це здатність особистості співпрацювати із партнерами в групі і команді, виконувати різноманітні функції і ролі в колективі.

Питання становлення соціальної компетентності досліджують в різних етапах особистісного розвитку. О. Кононко, І. Ніколаєску, О. Проценко, М. Степаненко вивчають особливості розвитку соціальної компетентності молодших школярів. Р. Вайнола, О. Пометун здійснювали пошук напрямів формування соціальної компетентності підлітків і старшокласників. Т. Василюк, І. Зарубінська, А. Мудрик, В. Радул, В. Шахрай досліджують питання розвитку соціальної компетентності у здобувачів вищої освіти.

Соціалізація учнів з порушеннями інтелекту вивчалася: А.В. Висоцькою, І.В. Гладченко, Н. Кравець, І. Матющенко, М.О. Супрун, І. В. Татьянчикова та ін. Формування соціальної компетентності учнів з порушеннями інтелектуального розвитку досліджували: В.Є. Коваленко, Н.П. Кравець, Ю.О.

Кравець, Г.Б. Соколова, К.С. Тороп, Я.А. Утьосов та ін. Науковці вважають, що недорозвиток соціальної компетентності учнів з порушеннями інтелекту виникає через негативний вплив соціальних і біологічних факторів: недорозвиток пізнавальної сфери, орієнтувальної діяльності, відсутність інтересу до соціального життя, обмеження комунікації з однолітками, зниження соціальної мобільності, низький рівень емоційного самоконтролю та знижена саморегуляція при спілкуванні, недорозвиток у ціннісних орієнтаціях і моральних поняттях.

Зважаючи на актуальність проблеми та її недостатнє вивчення нами обрано тему дослідження – **«Формування соціальної компетентності в учнів старших класів з порушеннями інтелектуального розвитку»**.

Мета дослідження – вивчити особливості формування соціальної компетентності в учнів старших класів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати поняття «соціальна компетентність».
2. Описати специфіку розвитку соціальної компетентності в учнів старших класів з порушеннями інтелектуального розвитку.
3. Експериментально вивчити соціальну компетентність у старшокласників з інтелектуальними порушеннями.
4. Запропонувати програму оптимізації соціальної компетентності учнів старших класів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Об'єкт дослідження – соціальна компетентність як ключова компетентність учнів старших класів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Предмет дослідження – методи і форми розвитку соціальної компетентності учнів старших класів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення наукової інформації щодо проблеми соціальної компетентності учнів старших класів з

порушеннями інтелектуального розвитку, спостереження, бесіда з педагогами і батьками; «Діагностика соціальної компетентності» (А. Прихожан); «Методика оцінювання рівня розвитку комунікативних і організаторських здібностей особистості «КОС-2» (В. Синявський, Б. Федоришин).

Теоретичне значення наукового дослідження. Результати теоретичного дослідження можуть бути використані при написанні наукових праць з проблеми формування соціальної компетентності учнів старших класів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Практичне значення наукового дослідження. Результати практичного дослідження можуть бути застосовані педагогами для занять із формування соціальної компетентності учнів старших класів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Апробація результатів дослідження: взято участь в одній Всеукраїнській науково-практичній конференції, опубліковано 1 наукову статтю.

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел (66 найменувань). Основний обсяг роботи складає 71 сторінка.

ВИСНОВКИ

На основі теоретико-експериментального дослідження проблеми формування соціальної компетентності в учнів старших класів із порушеннями інтелектуального розвитку зроблено такі висновки:

1. Соціальна компетентність – це здатність особистості співпрацювати із партнерами в групі і команді, виконувати різноманітні функції і ролі в колективі. Соціальна компетентність – це вміння дотримуватися соціальних норм і поважати права оточуючих. Це складна інтегрована характеристика індивідуума, яка забезпечує здатність людини до самореалізації у житті. Соціальна компетентність – це перетворений особистістю соціальний досвід, що відповідає системі актуальних соціальних стосунків і утворює можливість для самореалізації в цій системі.

Факторами, які впливають на формування соціальної компетентності, є: сім'я, освітні заклади, особистий досвід, культурні, національні та етнічні особливості.

2. Соціальна компетентність є ключовим аспектом розвитку особистості, особливо для учнів з інтелектуальними порушеннями. Вона включає здатність взаємодіяти з іншими людьми, орієнтуватися в різних соціальних ситуаціях, вирішувати конфлікти, правильно виражати свої думки та дотримуватися соціальних норм і правил. Рівень розвитку соціальної компетентності в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку залежить від особистісних чинників – ступеня інтелектуальних порушень.

Для старшокласників з інтелектуальними порушеннями розвиток цієї компетентності потребує комплексного підходу, що поєднує навчальні та корекційно-розвиткові методики. Досягнення соціальної компетентності у таких учнів залежить від інтеграції різних напрямків виховання, включаючи громадянське, моральне, національне, розумове, фізичне та естетичне виховання. Важливо створювати практичні ситуації, які допомагають розвивати ці навички, через бесіди, ігрові завдання, рольові та ділові ігри, а також завдяки

використанню сучасних технологій. Розвиток соціальних та побутових навичок у старшокласників з інтелектуальними порушеннями сприяє їхній адаптації в суспільстві, забезпечує можливості для самостійного життя та професійної орієнтації, що в свою чергу підвищує рівень самосвідомості, відповідальності, впевненості та здатності ефективно спілкуватися і взаємодіяти з іншими людьми.

3. За результатами експериментального дослідження більше половини старшокласників з порушеннями інтелектуального розвитку мають суттєве відставання у розвитку соціальної компетентності, а для третини опитаних властиве відставання у розвитку соціальної компетентності. Найбільш виражений середній і нижче середнього рівні комунікативних здібностей – третині досліджуваних властиві ці рівні. Низький рівень – характерний для четвертої частини учнів, дуже високий рівень – відсутній.

Переважаючий рівень організаторських здібностей нижче середнього у більше половини старшокласників з порушеннями інтелектуального розвитку, низький рівень у п'ятої частини осіб, а середній рівень лише сьомої частини опитаних. Високий та дуже високий рівні розвитку організаторських здібностей у старшокласників з інтелектуальними порушеннями відсутні. П'ята частина педагогів та третина опитаних батьків оцінили рівень розвитку соціальної компетентності учнів старших класів з порушеннями інтелектуального розвитку як достатній. Половина опитаних педагогів і значна частина батьків віднесли старшокласників до середнього рівня розвитку соціальної компетентності. Третина опитаних педагогів констатували низький рівень розвитку навичок в учнів.

4. Програма формування соціальної компетентності старшокласників із порушеннями інтелектуального розвитку «Я у соціумі» передбачає мету: сприяти формуванню соціальної компетентності та соціальних навичок у старшокласників з порушеннями інтелектуального розвитку з метою їх успішної інтеграції у суспільство, для підвищення рівня їх самостійності і адаптації до різних життєвих ситуацій. Завданнями програми є: розвивати

комунікативні здібності, формувати навички самостійності, розвивати емоційний інтелект, розвивати навички соціальної орієнтації, розвивати трудові вміння.

Розвиток соціальної компетентності здійснюється через різні форми, що адаптуються до потреб учнів і обставин: індивідуальні форми, групова діяльність, навчальні форми, практичні форми, ігрові форми, інтерактивні форми, через культурно-освітню діяльність та підтримку соціального середовища. Кожна із цих форм комбінується з іншими формами та адаптовується залежно від соціальної підготовки і індивідуальних особливостей учнів.

Методами розвитку соціальної компетентності старшокласників із порушеннями інтелектуального розвитку є: тренінги; рольові ігри, групові дискусії; вправи на соціальну взаємодію, командні ігри, моделювання соціальної поведінки учнів, відеоаналіз, настільні ігри, сюжетно-рольові ігри, методи розвитку емоційного інтелекту, мозковий штурм, кооперативні завдання, соціальний експеримент, арт-терапія, лекції і уроки, соціальні проекти, практичні завдання учням, індивідуальна бесіда з педагогом стосовно вирішення проблем соціальної комунікації учня; складання індивідуального плану розвитку соціальних навичок з конкретними завданнями та щоденними вправами для учня.

Перспективами подальших досліджень означеної проблеми є створення та апробація програми формування соціальної компетентності старшокласників із порушеннями інтелектуального розвитку із залученням батьків учнів та команди фахівців психолого-педагогічного супроводу в освітній процес та позаурочний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоус О. М., Дякун І. С. *Соціальна адаптація дітей із порушеннями інтелектуального розвитку в умовах навчання". Корекційна педагогіка*, 2020. №4. С. 12-17.
2. Борбич Н. В. Формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ, 2013. 22 с.
3. Вержиховська О., Гриців І. Особливості розвитку соціально-побутових навичок у старшокласників з інтелектуальними порушеннями. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2024. Вип. 22. С. 45-60.
4. Возна З. Формування соціальної компетентності учнів на уроках курсу «Людина і світ». *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2012. № 42(1). С. 51-59
5. Галецька Ю. Програма формування соціально-побутових навичок у дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуального порушення. *Актуальні питання корекційної освіти*. Випуск № 15. 2020. С. 106–112.
6. Гасин М. О. Формування соціальної компетентності підлітків у гуртках гуманітарного напрямку позашкільних навчальних закладів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. 61 Київ, 2011. №15. С. 46-53.
7. Гладченко І. В., Висоцька А. В., Супрун М. О. Соціалізація дитини з обмеженими розумовими можливостями в сучасному освітньому вимірі: навчально-методичний посібник. Київ: Інститут спеціальної педагогіки, 2014. URL: <http://www.ispukr.org>
8. Гончарова-Горянська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. *Рідна школа*. 2004. №7/8. С. 71-74
9. Губарева Д.В. Вплив соціальної компетентності на інтелектуальний показник особистості. *Науковий часопис Національного педагогічного*

університету імені М. П. Драгоманова. Серія: 17. Теорія і практика навчання та виховання. 2019. Вип. 31. С. 51-56.

10. Губарева Д. В. Формування соціальної компетентності молодших школярів засобами проєктної діяльності: автореф.дис. канд. пед. наук: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2021. 21 с.

11. Даценко Н. Про структуру соціальної компетентності учнів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. Вип. 62 6. С. 8-10.

12. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti> (дата звернення: 23.01.2024)

13. Докторович М.О. Діагностика рівня соціальної компетентності старших підлітків. *Науковий вісник Миколаївського державного університету*. Вип. 13. Біологічні та психологічні науки: Зб. наук. пр. Миколаїв, МДУ, 2006. С. 165- 169.

14. Докторович М.О. Соціальна компетентність старшого підліткового періоду: гендерний аспект. *Науковий вісник Південноукраїнського державного університету ім. К.Д.Ушинського*. Спец. випуск «Інтеграція гендерного підходу в сучасну науку і освіту: результати та перспективи». Одеса, ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2005. С. 202-205.

15. Докторович М.О. Соціальна компетентність як наукова проблема. *Психологія і суспільство*. 2009. №3. С.144-147.

16. Докторович М.О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Марина Олександрівна Докторович; Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2007. 208 с

17. Єрмаков І. Педагогіка життєтворчості: орієнтири для ХХІ століття. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство* : наук.-метод. зб. [ред.

кол. Н.Софій (голова), І. Єрмаков (керівн. авторськ. кол-ву і наук. ред.) та ін.]. Київ : Кон-текст, 2000. С. 58-72.

18. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : посібник / за наук. ред. проф. М. П. Лещенко. К., 2017. 192 с.

19. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.

20. Кондрус О. В. Соціалізація особистості – необхідна умова виховання громадянина України. *Збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2012. № 11 (3). URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp11/3/Kondrus.pdf (дата звернення: 24.01.2024)

21. Коваленко В.Є. Особливості соціальної компетентності старших школярів з інтелектуальними порушеннями. *Науковий часопис*. Випуск 42. Корекційна педагогіка. 2022. С. 28-39.

22. Кравець Н., Матющенко І. Вплив художньої літератури на соціалізацію учнів з інтелектуальними порушеннями. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Сер. Педагогіка. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. № 2. С. 171–178.

23. Кравець Н. П. Комплексне застосування інноваційних технологій навчання на уроках літератури та виховання розумово відсталих учнів як активних читачів. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2016. Вип. 3. С. 59–70.

24. Кравець Н. П. Читацька діяльність як чинник формування соціальної компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2011. № 2. С. 325–330.

25. Кравець Ю.О. Особливості самосприйняття підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку як основи соціально- психологічної компетентності. *Габітус*. Вип. 41. 2022. С. 151-154.
26. Кравець Н. П. Читацька діяльність як чинник формування соціальної компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2011. № 2. С. 325–330.
27. Лещук Г. В. Соціалізація особистості як соціально-педагогічне явище. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Вип. 20. С. 71 – 73.
28. Литовченко О. В. Виховання соціально компетентної особистості в позашкільному навчальному закладі. *Шлях освіти*. 2009. №4. С. 28–31
29. Люта Л.І. Сутність поняття «соціально-комунікативна компетентність особистості». *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців* : зб. наукових праць : вип. 9. Т.1. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С. 248-253.
30. Майнаєв Ф. Проблема формування соціальної компетентності в працях українських і зарубіжних учених. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 78, том 2, 2024. С. 242-248.
31. Макарчук Н. О. Особливості саморегуляції підлітків з порушеннями розумового розвитку: монографія. Київ : Фенікс, 2014. 448 с.
32. Матющенко І. М. Емпатія як механізм соціально-психологічної адаптації учнів допоміжної школи. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна*. 2007. Вип. VII. С. 286–288.
33. Матющенко І. М. Підготовка старшокласників допоміжної школи до соціально-психологічної адаптації: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.03 – спеціальна педагогіка. К., 2008. 154 с.

34. Матвієнко О., Губарева Д. Діагностика соціальної компетентності та її компонентів у дітей молодшого шкільного віку. Київ: Видавництво Ліра-К, 2021. 113 с.
35. Москаленко В. В. Соціалізація особистості : монографія. Київ : Фенікс, 2013. 540 с.
36. Мудрик А.Б. Соціальна компетентність особистості: постановка проблеми і теоретичні аспекти дослідження. URL : <http://surl.li/bqcdji> (дата звернення: 09.02.2024)
37. Ніколаєску І. О. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів : наук.-метод. посібн. Черкаси : ОПОПП, 2014. 76 с.
38. Островська К.О. Особливості соціальної компетентності у дітей з різним рівнем аутизму. *Практична психологія і соціальна робота*. Київ, 2013. №5. С. 52-56.
39. Панфілов Ю., Фурманець Б. Компетентнісний підхід в освіті: досвід, проблеми, перспективи. *Теорія і практика управління соціальними системами*. № 3. 2017. С. 55-67.
40. Позднякова О. Л. Особливості формування соціальної компетентності учнів з обмеженими можливостями здоров'я. *Вісник Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Сер. Соціально-педагогічна / за ред.: О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. Вип. XII. С. 96-99.
41. Позднякова О. Л. Формування соціальної компетентності учнів з обмеженими можливостями здоров'я засобами проектної діяльності. Київ, 2010. 27 с.
42. Прашко О. В. Розвиток соціальної компетентності підлітків засобами проектування навчально-виховного процесу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Прашко Олена Володимирівна. Київ, 2015. 312 с

43. Родигіна І. В. Інноваційний потенціал компетентнісного підходу в освіті. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 423-426. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_5_98 (дата звернення: 05.02.2024)
44. Романчук Н. Компетентнісний підхід в освіті: концепції, суть, зміст. Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. *Педагогічні науки*. № 4 (63), 2018. С. 119-122.
45. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як ресурс інноваційного розвитку шкільної освіти. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Вип. 33. 2015. С. 161-167.
46. Сердюк К. О. Розвиток соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів. URL : <https://dnrb.gov.ua/ua/bibliographic-resources-2/> (дата звернення : 01.06.2024)
47. Синьов В. М., Коваленко В. Є. Моделі залучення дітей з особливими освітніми потребами в освітній процес закладів позашкільної освіти. *Використання ресурсів позашкільної освіти у процесі соціалізації дітей з особливими освітніми потребами* : збірн. наук. праць за матер. регіон. наук.-практ. семін. (Харків, 17 лютого 2021 р.). Харків, 2021. С. 164-168.
48. Смагіна Т. Поняття та структура соціальної компетентності учнів як наукова проблема. *Вісник Житомирського державного університету*. Вип. 50. Педагогічні науки. С. 138-142.
49. Соколова Г. Б., Кравець Ю. О. Деякі аспекти соціально-психологічної компетентності як умови залучення підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку до соціального простору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія. 2022. Вип. 1. С. 140-143.
50. Сорокін І. І. Формування соціальної компетентності підлітків із девіантною поведінкою у позаурочній діяльності загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ, 2016. 23 с.

51. Талаш І.О. Науково-психологічний аналіз компетентності як наукової категорії. *Проблеми сучасної психології*. 2018. Вип.42. С.191-211.
52. Талаш І.О., Шимко І.М. Соціальна компетентність – якісна характеристика процесу соціалізації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2018. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Вип.24 (II том). С.166-173.
53. Татьянчикова І. В. Проблеми соціалізації дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах сучасних соціально-економічних змін у суспільстві. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2015. Вип. 30.С. 169–174.
54. Татьянчикова І.В. Соціалізація дитини з особливими освітніми потребами: поради педагогам та батькам. Слов'янськ: Видавництво Б.І. Маторіна, 2020. 161 с.
55. Татьянчикова І.В. Соціалізація дітей з психофізичними порушеннями в умовах спеціального навчального закладу. *Наукові записки УКУ. Педагогіка. Психологія*. 2017. Вип. 2 (9). С. 73-82.
56. Товканець Г., Лендел В. Соціальна компетентність учнів старшого шкільного віку як об'єкт психолого-педагогічних досліджень. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 59. Т. 3. С. 255–261.
57. Тороп К.С. Теоретичні і методичні засади формування ключових компетентностей в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку: дис. ... докт. пед. наук : 13.00.03 «Корекційна педагогіка». Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, Київ, 2022.
58. Утьосов Я.А. Особливості провідної діяльності підлітків з інтелектуальними порушеннями в контексті формування у них соціальних компетентностей. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2020. Вип. 16. Том 2 . С. 267-278.
59. Утьосов, Я. А., Утьосова О. І. Спеціальна методика дослідження основних показників сформованості соціальної компетентності підлітків з інтелектуальними порушеннями. *Науковий часопис Національного*

педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ, 2021. Вип. 41. С. 107–114.

60. Федоруц М. В. Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти діяльності : дис. ... канд. наук. : 13.00.05. Тернопіль, 2021. 24 с.

61. Федоруц М. В. Соціально-педагогічний супровід формування соціальної компетентності старшокласників. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка і психологія». / редкол. : Товканець Г.В. (гол.) та ін. Мукачево : Вид-во МДУ, 2019. №1 (9). С. 171-174.*

62. Федоруц М. В. Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти: дис. канд. пед. наук - спец. 13.00.05. “Соціальна педагогіка”. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2021. 370 с.

63. Федоруц М. В. Структурно-функціональна модель формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2019. №2 (45). С. 217-222.*

64. Флярковська О.В. Формування соціальної компетентності у підлітковому віці. *Наукові записки Малої академії наук. № 2(18). 2020. С. 81-87.*

65. Шахрай В. Потенціал інтерактивного театру у формуванні соціальної компетентності школярів. *Соціальна педагогіка : теорія і практика. 2011. № 4. С. 49.*

66. Шахрай В. М. Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва : автореф. дис. канд. ... пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка», 13.00.07 «Теорія і методика виховання», 2016. 46 с.